

4. Головаха Є.І., Паніна Н.В. Готовність до соціального протесту: динаміка, регіональні особливості і чинники формування // Українське суспільство: десять років незалежності (соціол.моніторинг та коментар науковців) / За ред д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. - К.: Ін-т соціології НАН України, 2001. - 662 с. - С. 188-200.
5. Гарр Т.Р. Почему люди бунтуют. - СПб.: Питер, 2005. - 461 с.

Отримано 10.03.2017

УДК - 316.47

Судакова В.М.

Інституту культурології НАМ України, доктор філософських наук, завідувач відділом

СОЦІАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ: ПРОБЛЕМА АНАЛІЗУ ІНТЕГРАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НОВІТНІХ ПРАКТИК МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Стаття присвячена визначенню теоретичних засад аналітичного соціологічного підходу до дослідження інтегративного потенціалу мультикультуралізму як онтологічного базису посилення соціальної солідарності та культурної єдності сучасних індивідуальних та колективних соціальних практик.

Ключові слова: мультикультуралізм, культурний простір, культурна єдність, соціальна солідарність, моделі мультикультуралізму, культурна глобалізація.

Статья посвящена определению теоретических оснований аналитического социологического подхода к исследованию интегративного потенциала мультикультурализма как онтологического базиса усиления социальной солидарности и культурного единства современных индивидуальных и коллективных социальных практик.

Ключевые слова: мультикультурализм, культурное пространство, культурное единство, социальная солидарность, модели мультикультурализма, культурная глобализация.

In the article presented innovative scientific analytical sociological approach which creates opportunity to understand and to research the specific characteristics of the integrative potential of the new multicultural social practices in the contemporary globalized sociocultural space. The cognitive status of the

concepts “cultural space”, “cultural unity” and “social solidarity” is investigated by the author. Devoted that these concepts constitute the theoretical base of the contemporary policy of multiculturalism which is important technological instrument for developing of the contemporary processes of social solidarity. The technological aspects of the liberal and the pragmatic models of multiculturalism are also analyzed in the article.

Keywords: *multiculturalism, cultural space, cultural unity, social solidarity, models of multiculturalism, cultural globalization.*

Актуальність теми. Відомо, що в умовах потужної інтенсифікації процесів глобалізації сучасні суспільства як соціальні системи різного типу є суспільствами полікультурними з виразною багатоманітністю форм спілкування між носіями різних етнічних, релігійних традицій та національних культур. Саме тому нагальна необхідність подолання міжетнічних, міжрелігійних та міжнаціональних суперечностей і, навіть, конфліктів актуалізує потребу цілеспрямованого створення певних умов, форм та засобів більш-менш безпечного об'єднання носіїв різних культурних традицій і цінностей, їх ненасильницької інтеграції в «простір культури» з метою стабільного відтворення миролюбних форм спілкування, комунікацій, взаємодій на підставі культурної та антропологічної єдності.

Важливо також враховувати, що новітні технологічні зміни, тенденції віртуалізації суспільного життя та перетворення науки на безпосередню виробничу силу значно посилюють соціальні запити на індивідуальну інноваційну та творчу активність. Доцільно нагадати, що Т.Парсонс ще в кінці 60-х років ХХ ст. зробив важливу констатацію стосовно зміщення фокусу соціальної інтеграції з рівня «колективних експектацій» на рівень «особистісних систем». Змістовний концептуальний аналіз тенденції посилення інтегративного потенціалу персоніфікованих соціальних практик здійснили згодом Н.Еліас, З.Бауман та У Бек та інші відомі соціологи. Слід також погодитись з думкою Е. Гіденса, що усвідомлення соціологами ризиків «неочікуваних соціальних наслідків індивідуальної активності» стимулює подальшу розробку теоретичних проблем соціальної інтеграції, соціальної солідарності, культурної єдності на культурного багатоманіття. Вочевидь, що потреби утвердження соціокультурних цінностей мирного ненасильницького соціального порядку, модернізації інтегративних процесів в полікультурних суспільних системах обумовлюють важливість соціологічного аналізу інтегративного потенціалу новітніх практик мультикультуралізму.

Приймаючи до уваги зазначену обставину, **мета** даної статті полягає у визначенні теоретичних засад аналітичного підходу до дослідження інтегративного потенціалу мультикультуралізму як онтологічного базису посилення соціальної солідарності та культурної єдності сучасних індивідуальних та колективних соціальних практик .

Насамперед, доцільно нагадати, що одним із фундаментальних категорій сучасних соціогуманітарних наук є категорія «культура». Ця важлива наукова абстракція, як відомо, є надмірно широкою за своїм концептуальним об'ємом. Саме тому вченими-суспільствознавцями постійно

вводяться у науковий обіг поняття з більш конкретним змістом та більш вузьким полем відображення соціальних реалій людського життя [1;2;3]. Так в останні роки вчені усе активніше використовують поняття «культурний простір» та «простір культури», які на думку А. Асман, відображують особливості «просторового повороту» (spatial turn) сучасного культурного розвитку [1, р.149-166]. На наш погляд, розрізнення та більш детальне врахування пізнавальної специфіки понять «культурний простір» та «простір культури» дозволяє виявити специфічну площину розуміння стану та якості «культурності» конкретного соціального середовища в аспекті усвідомлення, що поняття «простір культури» протиставляє певну частину глобального простору іншій частині «не-, до-, посткультури», в той час як поняття «культурний простір» має більш виразний соціологічний вимір - воно відображує стан суспільства з характерними для нього певними ознаками - тобто суспільство як специфічне онтологічне середовище співіснування різних культурних явищ.

Вочевидь, будь-яке соціокультурне середовище можна назвати «простором», якщо воно існує як цілісна, структурована і стабільно відтворювана реальність взаємодій індивідуальних та колективних суб'єктів культуротворення. В структурному вимірі культурний простір складається із різних груп і спільнот, які розрізняються за ознаками мови, віри, традицій, цінностей і т. і. Своєрідність культурних ознак у таких групах відображується в поняттях «молодіжна культура», «професійна культура», «масова культура», «релігійна культура», «ісламська культура» і т. п.

Проте слід вказати, що опис цих взаємодій за допомогою терміну «єдність» викликає серйозні сумніви. Зважаючи на велике теоретичне, ідеологічне і онтологічне значення цього терміну, вважаю необхідним звернути увагу на його суперечливий зміст. По-перше, слід вказати, що поняття «єдність» не має пізнавального статусу наукової категорії. Це певна метафора, яка специфічним чином відображує буденне розуміння сумісності, поєднання, сполучення, Таке розуміння не може задовольнити науковців, тому що не дозволяє відповісти на низку принципово важливих питань. Чим є «єдність» як певна онтологічна соціокультурна система? Чи це – певний стан, чи тільки можливість існування такого стану? Єдність – це однаковість, гомогенність, чи специфічне поєднання різнорідного? Це – мета культурного розвитку суспільства, чи норма культурного життя? Якими є умови збереження єдності, і як її можливо модернізувати? Які культурні суб'єкти здатні забезпечити і підтримувати єдність, та, загалом, єдність – це позитивна, чи негативна ознака культурної системи, так саме як і солідарність, у якій єдність складає базову ознаку? У даному зв'язку доцільно нагадати, що «морально-політична єдність радянського народу» декларувалась і насаджувалась всіма інститутами радянської влади як безумовне благо, однак реальним благом вона не була, більш того, була засобом формування одномірної людини та тоталітарного суспільства.

Зазначимо, що в соціології концептуальним аналогом поняття «єдність» виступає поняття «солідарність», яким загалом позначається реалії цілком буденного розуміння певної соціальної єдності індивідів і соціальних груп як

результату їх мирного співіснування людей на основі спільних потреб, інтересів, ідеалів, цінностей. Звісно, описи і кваліфікації стану солідарної сумісності різних спільнот в полікультурному середовищі сучасних суспільств потребують нових визначень і понять. Так на перший погляд здається, що поняття «солідарне суспільство» певним чином задовольняє цю потребу, але чи відповідає воно реаліям модернізованих ліберальних демократій, а також чи можна вважати солідарність суто позитивною сутністю і бажаною метою прогресу? В сучасних програмах організації суспільного порядку багато спекуляцій з використанням поняття солідарності, які підкреслюють саме інтеграційну складову, фактично не враховуючи її смислову багатоваріантність.

Зараз в науковій літературі представлено декілька визначень терміну «солідарність». В.Ядов виділяє три смислові значення даного поняття, які склалися історично відповідно до наукової або ідеологічної позиції вчених. Так О. Конт та його послідовник Е. Дюркгейм вважали, що солідарність є «природним» станом суспільства, яке засновано на поділі суспільної праці, коли люди об'єктивно потрібні один іншому. Марксистська позиція пропонувала розуміти «солідарність» як єдність певної соціальної спільноти, яке виникає на підставі об'єктивно існуючого інтересу та перетворюється в мобілізаційну силу колективної дії. К. Маркс використовував поняття «солідарність» для визначення стану колективної згуртованості, єдності пролетаріату. В сучасних теоріях раціонального вибору поняття «солідарність» позначає феномен групової свідомості і групових дій, які спираються на ідентифікації індивідів зі «власною» групою/спільнотою, коли індивід свідомо делегує частину своїх прав в обмін на колективний захист їх інтересів [4, с. 439].

Вочевидь, що в суспільній свідомості солідарність має морально позитивну конотацію як ознака взаєморозуміння членів суспільства, як фактор забезпечення безконфліктного співіснування, як показник наявності спільної потреби людей жити разом. Ми цілком поділяємо думку О. Осіпової, згідно якої солідарність у своїх базових онтологічних вимірах це, по-перше, особливий стан групової, корпоративної, колективної свідомості саме як свідомості єднання; по-друге, це - відчуття взаємозв'язку з іншими членами групи, почуття «ми», тобто почуття єдності; по-третє, це - стан згоди людей на певні спільні акції заради утвердження власних інтересів. Загалом, солідарність - це єдність переконань і дій, взаємодопомога і підтримка членів соціальної групи, яка базується на спільних інтересах і необхідності досягнення спільних групових цілей; сумісна відповідальність, а також активне співчуття і підтримка будь яких дій, або думок [5, с.476].

Приймаючи до уваги зазначені концептуальні позиції, водночас слід підкреслити, що в умовах новітніх глобалізаційних змін формуються нові типи організації соціального порядку та солідарності полікультурних суспільств. Ми вважаємо, що полікультурний устрій сучасних суспільств має двояку значущість. Перш за все, це, безперечно, позитивний ефект збереження культурного багатоманіття, що загалом сприяє розвитку суспільних систем і збагаченню існуючих культур та їх форм завдяки інноваційним пошукам і

намаганням суб'єктів творчої активності виробляти унікальні технічні, технологічні, мистецькі та духовні продукти. З іншого боку, полікультурність, в своїх онтологічних проявах, є завжди ареною соціальних і саме культурних суперечок, специфічної боротьби за пріоритети певних культурних зразків і ідеалів, за належність до більш «високої», більш «якісної» культури. Звідси виникають і поширюються ідеологеми культурної величі, етнокультурної зверхності, наслідком чого стають небезпечні настанови і дії в напрямку легалізації культурного тиску, примусу, нав'язування культурних цінностей домінуючої (титульної) нації іншим групам і спільнотам. Розуміння небезпечності таких настанов, пошук ефективних засобів вирішення культурних конфліктів призведе до появи ідеї, стратегії та практик мультикультуралізму.

В останні роки масштабного поширення набула критика досвіду європейської спільноти по питанням запровадження та практичної реалізації політики мультикультуралізму. Наприклад, доволі показовою в цьому сенсі є теперішня ситуація з мігрантами і біженцям, яка чітко показує недостатню прагматичну ефективність «ліберальної» моделі політики мультикультуралізму, реалізація якої на даний час загалом не сприяє подоланню гостроти двох найбільш значущих гуманітарних питань: фактичного забезпечення гендерної рівності, в також визнання рівноправного статусу культурних меншин (релігійних, конфесійних, гендерних, етнічних). Модернізація «класичної» ліберальної моделі мультикультуралізму, на наш погляд, потребує врахування базових соціокультурних детермінант, на онтологічну значущість яких не звертають уваги беззастережні прихильники практичної реалізації ліберальної моделі мультикультуралізму як стратегії досягнення «глобального гуманізму». До таких детермінант можна віднести певні системоутворюючі чинники соціальної солідарності окремої етнокультурної спільноти, які визначають її расовий, етнічний, релігійний, соціально-економічний та політичний статуси, а також визначають ступінь пасіонарності даної спільноти, та схильність її членів стабільно проживати на певній території, як царини життя ще своїх предків. Кожна з таких детермінант має бути дослідженою, щоб не надавати підстав для наївних та демагогічних схвалень перспектив утвердження «глобального гуманізму».

У даному зв'язку важливо підкреслити, що змістовна недолугість багатьох зараз поширених, закликів до примирення «всіх і назавжди», наприклад, автентичного населення і емігрантів за допомогою законів «асиміляції без примусу» і «збереження культурної ідентичності» прибульців полягає в тому, що вимога політкоректності, яка зараз набуває абсурдних форм, заважає визнати, що найбільш гострим і очевидним є культурне, економічне і політичне протистояння між ісламським світом і світом західним, європейським. Ісламський світ ніколи не погодиться на надання жінкам прав і свобод, які є у чоловіків, не відмовиться від свого ставлення до «невірних», від традицій особливого ставлення до гігієни, алкоголю, регуляції народжуваності і ще багато до чого.

Особливе занепокоєння викликає проблема наслідків процесу корозії сталих ідентифікаційних порядків в розвинутих європейських суспільствах,

які стикаються з прибуттям великої кількості мігрантів і біженці. Вочевидь, що існує певна міра присутності «іншого», «чужого» та «несприятливого». Її порушення реально створює складає загрозу єдності і цілісності автентичної культури, формує в суспільстві стійкі страхи, побоювання втрати ідентичності, і іноді, дійсно, втрату ідентичності, що породжує феномени «культурного сирітства», ціннісної «безпритульності», певної маргіналізації саме корінного населення на що звертає свою увагу Ю.Габермас у монографії «Розколотий Захід» [6, с.186-187].

Варто підкреслити, що подальша розробка теоретичних засад ідеології і політики мультикультуралізму не викликає сумніву і є важливим дослідницьким завданням. Враховуючи зазначене, метою даної доповіді є характеристика основних тенденцій концептуального розвитку теоретичних засад мультикультуралізму. Однак, мультикультуралізм не можна визначити як цілісну концептуально кодифіковану наукову теорію. Нормативний абстрактний моралізм не є його сутністю, проте цей феномен можна вважати певною дискурсивною основою ідеології і практики мультикультуралізму. І цей факт посилює труднощі концептуалізації мультикультуралізму як соціального явища. Історія самого терміну виразно засвічує про наявність цілком певного фундаментального світоглядного підґрунтя. Тому сутнісні ознаки поняття «мультикультуралізм» загалом змістовно відображують: 1) релігійні настанови примирення, людяності, терпимості, прощення, ненасилля у формі повчань та моральних вимог; 2) апробовані практичним досвідом «мудрі судження» здорового глузду; 3) концептуальні висновки теорій акультурації та культурної дифузії.

Вочевидь, що реальна політика впровадження ліберальної («мозаїчної») моделі мультикультуралізму виявила недостатню прагматичну ефективність цієї моделі. Саме тому найбільш перспективною може бути модель «прагматичного» мультикультуралізму. Її наукова розробка повинна здійснюватися на базі теоретичних та емпіричних даних спеціалізованих соціологічних і культурологічних досліджень. Ми вважаємо, що такі дослідження сприятимуть формуванню емпіричної основи вирішення завдань технологізації даної моделі. Відкриє реальну можливість вченим і політикам здійснювати не тільки дії пізнавального характеру, але й можливості конструктивного практичного перетворення практик міжкультурних взаємодій. Саме на основі розробки та впровадження гуманістичних соціальних технологій, які націлені на забезпечення мирного співіснування, розвиток міжкультурного діалогу та взаєморозуміння стане можливою ефективною системою практичних заходів, які сприятимуть мінімізації ризиків загострення конфліктних протистоянь та соціальної напруженості.

На наш погляд, пріоритетним об'єктом гуманістично орієнтованих соціальних технологій прагматичного мультикультуралізму є публічна сфера суспільного життя. На думку Фр. Вебстера саме інформаційний потенціал публічної сфери забезпечує соціальну солідарність і взаєморозуміння індивідів та соціальних спільнот. Він пише: «Ця сфера дозволяє кожному раціонально обговорити проблему, тобто провести обговорення, або дискусію, учасники якої особисто не зацікавлені в її результаті і не

фальсифікувати її результати. Ця сфера дозволяє кожному приєднатися до дискусії і ознайомитися з її матеріалами. Саме у цій сфері і формується громадська думка» [7, с.219]. Зазначимо, що наукова розробка теорії публічної сфери має велике методологічне значення для проблематики солідарності, полікультурності і соціальної конвенціональності, оскільки саме ця сфера є специфічним культурним простором поєднання емоційно-образних, знаково-символічних і інформаційно-когнітивних інтересів індивідуальних та колективних соціальних суб'єктів.

Висновки. 1. Незважаючи на наявність певних соціальних суперечностей, обумовлених труднощами ефективного здійснення політики мультикультуралізму, доцільно визнати, що дана політика є важливим онтологічним стимулом посилення соціальної солідарності та культурної єдності індивідуальних та колективних соціальних практик. 2. Реальна практика мультикультуралізму у світі і в Україні зараз є об'єктом жорсткої критики, але їй немає альтернативи. Саме тому пошук нових технологічних засобів подолання існуючих соціокультурних конфліктів повинен продовжуватись в напрямку виявлення та актуалізації нових соціальних явищ і тенденцій, які сприяють посиленню соціальної солідарності і які є однаково значущими для сучасних полікультурних суспільств. Це – технологічні алгоритми сучасних медіа, інформаційні і презентаційні техніки, феномени моди, етикетні конструкти, стилі спілкування, професійна лексика тощо. Все це - сукупність сучасних реальних «горизонтів взаєморозуміння». Величезного значення набувають також нові художні і мистецькі форми, які формують фундамент нової культури глобальної єдності людства.

Список використаних джерел:

1. Assman A. Introduction to cultural studies. Topic, Concepts, Issues / Aleida Assman.- Berlin : Erich Smidt Verlag, 2112 – 248 p.
2. Sorrels K. Intercultural communication, Globalization and Social Justice / Katryn Sorrels. - Thousand Oaks, California: Sage publ., 2013. - 290 p.
3. Theorizing of intercultural communication /W. Gudykunst (ed). - Thousand Oaks, California: Sage publ., 2005. - 480p.
4. Ядов В.А. Солидарность / В.А. Ядов //Социологическая энциклопедия. В 2-х т. - Т.2. - М.: Мысль, 2003. С.439.
5. Осипова Е.В. Солидарность механическая и органическая / Е.В. Осипова // Российская социологическая энциклопедия. /Под ред. Г.В.Осипова. - М.: НОРМА-ИНФРА. - 1999.- С.476.
6. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Юрген Хабермас / Пер. с нем. – М.: Изд-во «Весь мир», 2008. – 192с.
7. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер. - М.: Аспект-Пресс, 2004.- 400 с.

Отримано 21.03.2017